
Vroeë Kaapse en Europese huwelikspatrone

JEANNE CILLIERS AND JOHAN FOURIE

Stellenbosch Economic Working Papers: 13/13
July 2013

KEYWORDS: EUROPEAN MARRIAGE PATTERN, CAPE COLONY, DEMOGRAPHY,
INHERITANCE, WOMEN, GENDER
JEL: N33, N37, N30

JEANNE CILLIERS
DEPARTMENT OF ECONOMICS
UNIVERSITY OF STELLENBOSCH
PRIVATE BAG X1, 7602
MATIELAND, SOUTH AFRICA
E-MAIL: JEANNEC@SUN.AC.ZA

JOHAN FOURIE
DEPARTMENT OF ECONOMICS
UNIVERSITY OF STELLENBOSCH
PRIVATE BAG X1, 7602
MATIELAND, SOUTH AFRICA
E-MAIL: JOHANF@SUN.AC.ZA

UNIVERSITEIT
STELLENBOSCH
UNIVERSITY

A WORKING PAPER OF THE DEPARTMENT OF ECONOMICS AND THE
BUREAU FOR ECONOMIC RESEARCH AT THE UNIVERSITY OF STELLENBOSCH

Vroeë Kaapse en Europese huwelikspatrone

JEANNE CILLIERS AND JOHAN FOURIE RG

ABSTRACT

Opsomming:

Wat was die gemiddelde trou-ouderdom vir Kaapse mans en vroue in die agtiende en negentiende eeu? Ons vind, deur gebruik te maak van 'n nuwe genealogiese dataset, dat voor die 1850s die mediaan Kaapse setlaarsvrou getrou tussen die ouderdom van 19 en 20 jaar met 'n man wat tussen vyf en ses jaar ouer as sy was. Daarna sou vroue en mans se huweliksouderdomme toeneem om in 1900 'n mediaan van 24 en 27 te bereik. Wat verklaar hierdie patrone?

Vanaf die laat middeleeue is huwelike in Wes-Europa gekenmerk deur 'n hoër trou-ouderdom vir vroue. De Moor en Van Zanden (2010) verskaf drie redes vir die ontwikkeling van wat bekend geword het as die Europese huwelikspatroon: konsensus in die huwelik, erfpagwette, en die ontstaan van 'n aktiewe mark vir loonarbeid. Ons vind dat vir meer as 'n eeu het Kaapse setlaars geen teken van 'n Europese huwelikspatroon getoon nie, selfs al het die Wes-Europese instellings van konsensus in die huwelik en die erfpagwette saam met die setlaars in die Kaap aangekom. Die wil dus lyk of De Moor en Van Zanden (2010) die invloed van hierdie twee veranderlikes oorskot. Uit De Moor en Van Zanden (2010) se drie faktore blyk net die arbeidsmark relevant te wees om die opkoms van die Europese huwelikspatroon aan die Kaap in die middel van die neëntiende eeu te verduidelik.

Summary:

What was the average age of marriage for Cape Colony settlers during the eighteenth and nineteenth centuries? We find, using a new genealogical dataset, that before the 1850s the median Cape woman married between the ages of 19 and 20 with a man between five and six years her senior. Only thereafter would the age of marriage for both women and men increase to reach a median of 24 and 27 respectively. What can explain these trends?

Since the late middle ages in Europe, the age of women at marriage began to increase. De Moor and Van Zanden (2010) supply three reasons for what became known as the European marriage pattern: consensus, inheritance laws, and the creation of an active labour market. We find no evidence of a European marriage pattern at the Cape, even though both consensus in marriage and inheritance laws were present at the Cape. This suggests that De Moor and Van Zanden (2010) weight the influence of these two factors too heavily. It seems that an active labour market is the only factor that can explain the emergence of a European marriage pattern at the Cape in the middle of the nineteenth century.

Keywords: European marriage pattern, Cape colony, demography, inheritance, women, gender

JEL codes: N33, N37, N30

De Moor en Van Zanden (2010) skryf die opkoms van die Europese huwelikspatroon (EHP), naamlik dat vroue op 'n hoër ouderdom begin trou het, in Noordwes-Europa aan drie faktore toe: 1) Konsensus van beide huweliksmaats in die huwelik, 2) die Romeins-Hollandse erfreg (*inheritance laws*) wat die huweliksmaat, en spesifiek die vrou, die helfte van die boedel wetregtelik gee met die afsterwe van die eggenoot, en 3) die opkoms van 'n aktiewe mark vir loonarbeid, wat veral vroue tussen die ouderdom van 12 en 25 die geleentheid gegee het om 'n hoër inkomste te verdien. Hierdie drie faktore het volgens De Moor en Van Zanden (2010) aanleiding gegee tot die ontwikkeling van 'n Europese huwelikspatroon in die Europese streke wes van 'n denkbeeldige lyn tussen Sint Petersburg in Rusland en Triëst in Italië. Hierdie onderskeid tussen wes en oos, ook genoem die Hajnal-lyn, is getref deur en vernoem na John Hajnal wat in 1965 getoon het dat die huweliksouderdom van vroue wes van hierdie lyn hoër is as dié oos daarvan.

Vir lank is Hajnal (1965; 1982) se unieke waarnemings deur historici geïgnoreer, meestal weens die boek deur Laslett (1965) – *The World We Have Lost* – wat in daardie selfde jaar verskyn het en eerder aandag aan die huishoudingstrukture as huweliksouderdom geskenk het. Eers in 2006 het De Moor en Van Zanden 'n boek getiteld *Vrouwen en de geboorte van het kapitalisme in West-Europa* gepubliseer waarin die oorsake van die Hajnal-lyn begin ondersoek is. ('n Engelse artikel wat hierdie idees opsom, het in 2010 in die *Economic History Review* verskyn.) In hierdie boek is uiteengesit hoe konsensus, erfpagwette en 'n aktiewe arbeidsmark daartoe bygedra het dat vroue later getrou het (of dikwels selfs nooit getrou het nie) en gevolglik vir 'n korter tydperk binne die huwelik vrugbaar was en dus minder kinders gehad het. Mans, maar veral ook vroue, het dus ook meer tyd gehad om 'n hoër inkomste te verdien en om hul vermoëns te ontwikkel en hul vaardighede te verbeter (De Moor en Van Zanden 2010). In ekonomiese vaktaal gestel: Tussen die ouderdom van 12 en 25 jaar het hierdie individue hul menskapitaal vermeerder. En daarom, so argumenteer De Moor en Van Zanden (2010), sou hierdie nuwe huwelikspatroon 'n beduidende aandeel in die opkoms van die markstelsel en, later, die nywerheidsomwenteling in hierdie streke tot gevolg hê.

Binne die konteks van groter belangstelling in die impak van historiese demografiese veranderinge op ekonomiese ontwikkeling wêreldwyd (Galor 2011), het hierdie artikel ten doel om die huwelikspatrone en -strategieë van vroeë Kaapse gesinne te ondersoek en, spesifiek, om De Moor en Van Zanden (2010) se drie oorsaaklike faktore – konsensus in die huwelik, erfpagwette, en 'n aktiewe arbeidsmark – as oorsprong van die huwelikspatrone aan die Kaap te toets. De Moor en Van Zanden (2010) gebruik Sjina as vergelykende streek om die drie oorsake te identifiseer: Sjina het aanvanklik nie konsensus in die huwelik, erfreg of 'n aktiewe arbeidsmark vir vroue gehad nie en ook geen Europese huwelikspatroon nie (Goldstone 1996). Op die keper beskou, is hierdie egter 'n lomp vergelyking: Sjina se formele en informele ekonomiese, sosiale en kulturele instellings is in vele opsigte verskillend van dié van Wes-Europese lande. Die agtiende-eeuse Kaapkolonie, so motiveer ons, is 'n meer relevante gevallestudie omdat Wes-Europese setlaars hulle daar gevestig het. Boonop is dit 'n streek ryk aan kwantitatiewe bronne (Fourie en Schirmer 2012) wat ons toelaat om 'n verskeidenheid indikatore wat met die huwelik te doen het, te bereken. Hierdie nuwe beramings, wat oor 'n langer tydperk strek en meer betroubaar is as vorige maatstawwe, stel ons in staat om De Moor en Van Zanden (2010) se hipotese van faktore wat aanleiding gegee het tot die Europese huwelikspatroon te toets en, soos ons hoop, te weerlê.

1. DIE OORSAKE VAN DIE EUROPESE HUWELIKSPATROON

Die Wes-Europese instelling van die moderne huwelik, wat saam met die setlaars na die Kaap sou kom, het volgens De Moor en Van Zanden (2006) sy oorsprong in drie instellings: 1) Die migrasie na die stede, veral as gevolg van die Swart Dood, wat 'n aktiewe arbeidsmark vir veral jong vroue geskep het, 2) kerkregulasies wat die huwelik gegrond op konsensus tussen die man en die vrou toegelaat het, en (3) erfreg wat 'n vasgestelde deel van 'n vrou se ouers se eiendom aan haar toegeken het. Die gunstige kombinasie van hierdie drie instellings in Noordwes-Europa het gelei tot wat bekend sou word as die Europese huwelikspatroon; 'n patroon wat ook beduidende ekonomiese veranderinge tot gevolg sou hê.

Die Swart Dood wat Europa teen die middel van die veertiende eeu getref het, het byna die helfte van alle Europeërs uitgewis en, onder andere, tot groot arbeidstekorte aanleiding gegee. Dit het veroorsaak dat gesinne, veral in Noordwes-Europa, verplig was om na die stede te trek om as loonarbeiders tot die arbeidsmark toe te tree – vroue inklusief.

Die kerk het ook 'n beduidende rol in die vestiging van die Europese huwelikspatroon gespeel. Reeds sedert Pous Gregorius IX se konsensusdoktrine in 1234 mag mans en vroue vanaf die jong ouderdom van 14 en 12, onderskeidelik, 'n wettige huwelik betree sonder die toestemming van hul ouers. Hoewel die rol van die vader by die keuse van 'n huweliksmaat in die praktyk belangrik was, het die Christelike kerk die reg van individue om te kies met wie hulle mag trou, erken (De Moor en Van Zanden 2006:22). Konsensus tussen maats was dus belangriker as die outoriteit van mans en van ouer generasies, wat dui op 'n "gelyke" posisie van mans en vroue in die laat-Middeleeuse huishouding.

Die gunstige arbeidsmark en kerkreëls verklaar egter nie hoekom die Europese huwelikspatroon spesifiek in die Noordsee-gebied sy verskyning gemaak het nie. Suid-Europa is immers erger deur die Swart Dood getref en die kerk het veral daar 'n belangrike rol in die samelewing gespeel. Volgens De Moor en Van Zanden kan 'n ander instelling die geografiese eiesoortigheid van die Europese huwelikspatroon verklaar – 'n instelling wat net in Noordwes-Europa teenwoordig was en wat later in die Kaap ook 'n belangrike impak op die ekonomie sou hê: die oordrag van eiendom. In die suide van Europa was die gebruik dat vroue hul erfpoorsie as 'n sogenaamde bruidskat sou kry wanneer hulle trou. Die bruidskat het gewissel afhangend van hoe oud die bruid was: 'n Jonger bruid het 'n kleiner bruidskat ontvang omdat, so is geredeneer, sy nog baie jare in diens van haar man kon wees. Die pa van 'n ouer bruid sou, daarteenoor, 'n groter bruidskat aan haar aanstaande man moes betaal. Ouers was dus gretig om hul dogters so vroeg as moontlik in die huwelik te laat tree. Hierdie tendens word byvoorbeeld in Shakespeare se *Romeo en Juliet*, wat in die sestiende eeu geskryf is, geïllustreer: Die Italiaanse Juliet was net 12 jaar oud toe sy as huweliksmaat vir Paris, 'n vriend van haar pa, aangebied is. Haar ma was toe maar self 'n skamele 26, wat beteken dat sy nie veel ouer as 13 kon wees toe sy vir Juliet verwag het nie.

In die Noordsee-gebied het 'n ander instelling egter gegeld. Dáár is vroue by geboorte 'n deel van die ouers se erfpoorsie toegeken en hul huwelik het dus nie die grootte van die erfpoorsie beïnvloed nie. Die ouers het dus geen druk op hul dogters geplaas om vroeg in die huwelik te tree nie. Dit was ook dié instelling wat die setlaars aan die Kaap sou toepas.

Die Swart Dood en die gepaardgaande toeganklikheid van die arbeidsmark vir vroue het vroue rondom die Noordsee-gebied die kans gegun om voor hul huwelik hul neseier deur loonarbeid aan te vul. In teenstelling met Suid-Europa waar vroue steeds vroeg getrou het (meestal voor die ouderdom van 20 en soms selfs so jonk as 12), het die huwelik-ouderdom van vroue in die Noordsee-gebied tot ongeveer 25 jaar verhoog. Baie vroue het selfs nooit getrou nie omdat hulle hulself kon onderhou. Dit het die volgende gevolge gehad: Ouer vroue het tydens die huwelik 'n korter vrugbaarheidsperiode gehad, wat beteken het dat hulle minder kinders kon hê. Dit was een van die belangrikste demografiese veranderinge van die laat Middeleeue met beduidende gevolge vir ekonomiese ontwikkeling in Wes-Europa. Vroue wat op hoër ouderdom trou kon meer tyd in hul eie opleiding en vaardighede belê. Soos die moderne ontwikkelingsliteratuur beklemtoon, het hoogs-geskoolde vroue gewoonlik minder kinders, maar hierdie kinders is geneig om gesonder en beter geskoold te wees. Die Europese huwelikspatroon het gevolglik die era van massa-onderwys ingelui. Foreman-Peck (2011) ondersoek hierdie verbintenis tussen die verandering in huweliksouderdom en onderwys en vind bewyse daarvan in Wes-Europa in die laat neëntiende eeu.

2. DIE EUROPESE HUWELIKSPATROON AAN DIE KAAP

Die vraag wat in hierdie studie ondersoek word, is of daar bewyse van die Europese huwelikspatroon aan die Kaap gevind kan word. Idees oor die huwelik, insluitend die faktore wat individue in ag sou neem in hul keuse van 'n huweliksmaat en die grootte van hul gesin, was 'n uitvloeisel van die sosiale en godsdienstige instellings in die Europese lande waaruit die meeste setlaars aan die Kaap afkomstig was. Die Europeërs wat hulle na 1652 in die Kaap gevestig het, was meestal Hollandse en Duitse werkers in diens van die Verenigde Oos-Indiese Kompanjie (VOC), aangevul deur 'n paar dosyn Franse vlugtelinggesinne en enkele Skandinawiese en Engelse immigrante (Elphick and Giliomee 1989). Wes-Europese instellings was dus ingeburger in die Kaap.

Die Kaapse setlaarsbevolking het aanvanklik bestaan uit enkelopende mans wat vir die VOC gewerk het. Die VOC-leierskap het geglo dat die vestiging van getroude setlaars, in teenstelling met 'n groot aantal enkelopendes, 'n voorvereiste vir 'n stabiele kolonie was. Op aanbeveling van Simon van der Stel, eers Kommandeur en later Goewerneur aan die Kaap (1679-1699), is daar dus pogings aangewend om Hollandse weesmeisies na die Kaap te bring. Hoewel 'n paar dosyn meisies wel uit Amsterdam en Rotterdam aan die Kaap geland het, was die immigrasie van jong mans steeds beduidend meer en was die verhouding van mans tot vroue aan die Kaap hoog. Van Duin en Ross (1987) toon dat daar in die eerste dekade van die agtiende eeu byna twee mans vir elke vrou was. (Hierdie berekeninge het boonop VOC-werknemers uitgesluit.)

Anders as in die ander kolonies van daardie tyd, byvoorbeeld in Suidoos-Asië, was 'n huwelik met 'n vrou uit 'n welgestelde, inheemse familie nie vir die mans in die Kaapkolonie 'n moontlikheid nie. Daar was bloot geen welgestelde, inheemse families aan die Kaap nie, en alhoewel wettige huwelike met vrygestelde swart slawe toegelaat is, het sodanige huwelike 'n klein persentasie van die totale aantal huwelike beslaan en was dié gebruik aan die kwyn (Elphick and Shell 1989). Sterk Europese bande het dus Kaapse huwelike gekenmerk, veral onder die meer welgestelde families. Die Franse Hugenote wat in 1688 aan die Kaap gearriveer het, het ook aanvanklik 'n sterk sosiale netwerk gevorm (Romero 2003:32), alhoewel hierdie groep binne twee generasies byna heeltemal met die ander setlaars geïntegreer het.

Sodanige homogene netwerke het 'n belangrike doel gedien om, soos Laura Mitchell (2007:1) dit verduidelik, “deur huweliksbande 'n Kaapse identiteit te skep wat setlaars sou onderskei van die inheemse Afrikane en Asiëse slawe”. Selfs Europese knegte het dit moeilik gevind om in setlaarsfamilies in te trou. Ross (1999:28) vertel die verhaal van Claas van Mook, 'n kneg op die plaas van Hendrik Neef naby Riebeek-Kasteel, om dit te illustreer: Claas wou met Hendrik se stiefdogter, Catherine Knoetsen, trou, maar Hendrik het die huwelik verbied bloot omdat Claas nie uit 'n welgestelde familie afkomstig was nie: “Neen... aan jou niet, maar dat je een boeren seun was, dan wel”. Die storie eindig tragies: Claas het Hendrik vermoor en is daarna tereggestel.

Die verhaal van Claas hang saam daarmee dat die noue huweliksnetwerke aan die Kaap nie bloot 'n uitkoms van rasse-eksklusiwiteit was nie, maar die gevolg van erfeniswette wat vroue die helfte van die man se boedel verseker het. Hierdie welgestelde weduwees het dikwels kort na die afsterwe van hul mans weer getrou, en so hul posisie in die samelewing verbeter. Welvaart en huweliksstrategieë was dus nou verweef en weduwees het sodoende 'n magtige rol in die Kaapse gemeenskap verkry. Dooling (2005; 2007) noem hierdie tendens 'n “weduwee-argie” (*widowarchy*).

Hierdie huweliksinstellings en -strategieë het die huwelikspatrone aan die Kaap op verskeie maniere beïnvloed. Slegs twee studies het egter tot dusver demografiese beramings van vroeë Kaapse huwelike gemaak: Guelke (1988) toon aan dat Kaapse mans aan die begin van die agtiende eeu by hul eerste huwelik ongeveer 13 jaar ouer as hul vroue was. Hierdie verskil was egter nie so eenvoudig soos 'n 30-jarige man wat met 'n 17-jarige vrou sou trou nie. Tussen 10 en soveel as 30% van mans het met weduwees van dieselfde ouderdom, of selfs aansienlik ouer as hulle, getrou, maar wewenaars het meestal met vroue getrou wat meer as 20 jaar jonger as hulle was. Daar was dus aansienlike variasie in die huweliksouderdom van mans en vroue aan die Kaap. Tabel 1 beeld hierdie verskille duidelik uit:

Tabel 1: Huweliksouderdom van setlaars aan die Kaap met hul eerste huwelik

Streek	Mans				Vroue			
	1705		1731		1705		1731	
	Oud.	Wrn.	Oud.	Wrn.	Oud.	Wrn.	Oud.	Wrn.
Kaapstad	32.7	14	28.1	36	18	21	19.3	63
Landelik	28.8	25	27.4	124	16.8	34	18.8	122
Grensgebied	30.3	24	25.4	47	17	25	18.6	57
Kolonie	30.2	63	27.1	207	17.2	80	18.5	242

Nota: Die tabel sluit net individue in wat in hul eerste huwelik was. Oud. is ouderdom; Wrn. is die getal waarnemings.

Bron: Guelke, 1988: 463.

Ross (1975) het genealogiese data gebruik om die ouderdom van mans met hul eerste huwelik te bepaal. Sy resultate word uitgebeeld in tabel 2. Dit blyk duidelik dat ouer vroue (bo 30 jaar) – vermoedelik weduwees – byna sonder uitsondering met jonger mans getrou het (die gemiddelde ouderdomsverskil tussen hierdie ouer vroue en hul jonger mans was byna 10 jaar).

Kaapse mans se huweliksouderdom was byna konstant en hou nie verband met die ouderdom van die vroue met wie hulle getrou het nie.

Tabel 2: Ouderdom van mans met hul eerste huwelik, gerangskik volgens die ouderdom van hul vroue: Kaapkolonie, 1760

Ouderdom van vrou	Getal mans ouer	Getal mans jonger	Gemiddelde ouderdom van mans	Mediaan-ouderdom van mans	Gemiddelde ouderdomsverskil tussen huweliksmaats*
20 en jonger	85	6	25.2	23.5	93
20-24	32	15	25.3	24.9	33
25-29	3	7	23.9	22.6	-48
30 en ouer	1	8	26.9	24.6	-114
Total	121	36	25.3	23.1	66

*Ouderdomsverskil in maande. Positiewe waardes dui aan dat mans ouer was.

Bron: Ross (1975:224)

Weens die tekort aan vroue in die Kaap, was daar geweldige druk op vroue om jonk te trou. Guelke verduidelik dat die modus huweliksouderdom in 1705 vir vroue 15 jaar was (met ander woorde, vroue het meestal op 15-jarige ouderdom getrou). Soos dit blyk uit tabel 1, was die gemiddelde huweliksouderdom egter hoër: 18.5 jaar vir die vroue in die Kaapkolonie as geheel. Hierdie syfers is effens laer as Ross se berekeninge van 'n gemiddelde huweliksouderdom van 21 jaar.

Hierdie berekeninge ondersteun historici se kwalitatiewe bevindinge rakende die huwelikspatrone aan die vroeë Kaap ten opsigte van fertiliteit en die duur van huwelike.

Volgens C.G. Botha, die hoofargivaris van die Unie van Suid-Afrika, was die fertiliteit aan die Kaap hoër as in ander dele van die wêreld.

“It was quite common for girls of fifteen or sixteen and young men a few years older to marry and have a family of ten or fifteen. These early marriages made the women look at least ten years older than their European sisters, and before middle age made them stout, a characteristic noticed in a number of Cape ladies” (Botha 1926: 41-46).

Huwelike was relatief langdurend. Vir mans het huwelike gemiddeld 23.3 jaar lank geduur. Guelke verduidelik dat hierdie duur onafhanklik was van of mans of vroue eerste oorlede is. Tabel 3 beeld die huweliksduur van Kaapse setlaars se eerste huwelik uit.

Tabel 3: Die huweliksduur van Kaapse setlaars se eerste huwelik

Distrik	Mans				Vroue			
	1705 Huweliks- duur	Wrn.	1731 Huweliks- duur	Wrn.	1705 Huweliks- duur	Wrn.	1731 Huweliks- duur	Wrn.
Kaapstad	23.1	15	21.4	53	21.3	11	27.3	17
Landelik	22.2	43	27	89	21.7	25	25.5	43

Grens	25	31	25.3	35	23.9	10	21.1	12
Kolonie	23.3	89	25	177	22.1	46	25.1	72

Bron: Guelke, (1988: 466)

Dit blyk volgens die inligting in tabel 3 dat die huweliksduur vir mans en vroue oor die tydperk van 1705 tot 1731 toegeneem het, behalwe vir die vroue wat op die kolonie se grense woonagtig was. Dié daling (van 24 jaar tot 21 jaar) kan waarskynlik toegeskryf word aan swakker mediese sorg tydens geboorte en dus 'n groter waarskynlikheid van lewensverlies.

Aan die hand van hierdie statistiek blyk dit dus dat die Europese huwelikspatroon nie aanwesig was aan die Kaap nie. Vroue het relatief jonk getrou en daar was 'n beduidende verskil tussen die huweliksouderdom van mans en vroue, alhoewel daar ook groot variasie was rondom die gemiddelde huweliksouderdom.

Beide Guelke (1988) en Ross (1975) maak egter staat op datastelle met relatief min waarnemings. Dit kan beteken dat hul resultate nie die patrone van die hele Kaapse gemeenskap verteenwoordig nie. Hul ondersoek is ook tot die eerste helfte van die agtiende eeu beperk, voor die ekonomiese vooruitgang teen die einde van die agtiende eeu (Fourie 2013) en die politieke, sosiale en ekonomiese veranderinge van die neëntiende eeu.

Die databeperkinge van die huidige literatuur bemoeilik dus die toetsing van die Europese huwelikspatroon-hipotese aan die Kaap. Die doel van hierdie studie is om hierdie patrone te ondersoek deur gebruik te maak van 'n omvattende genealogiese datastel vir die eerste twee eeue van Europese vestiging aan die Kaap.

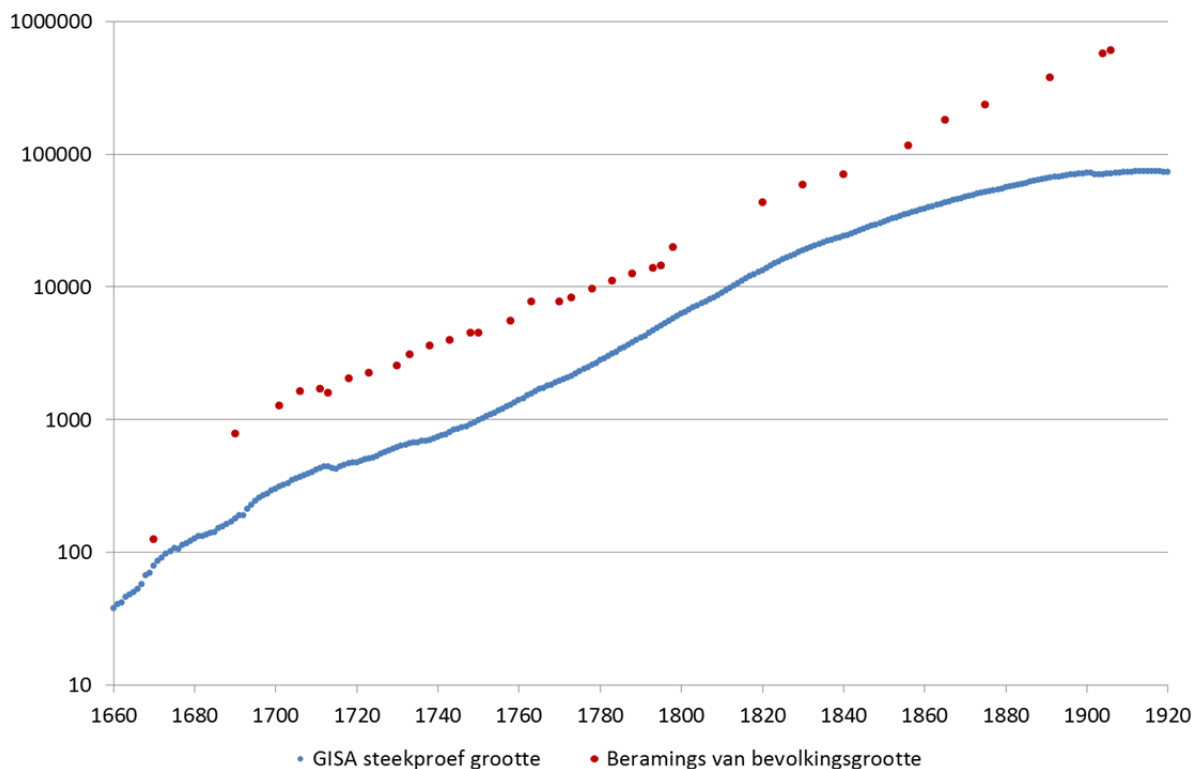
3. NUWE BERAMINGS VAN KAAPSE HUWELIKSPATRONE

Die Genealogiese Instituut van Suid-Afrika (GISA) is gebaseer in Stellenbosch en het ten doel om die genealogiese rekords van Suid-Afrikaners na te vors en te bewaar. Suid-Afrika se ryk genealogiese geskiedenis kan toegeskryf word aan die winsgedrewe VOC, die Britse koloniale owerhede se omvattende administratiewe en dokumentasie-vereistes, die bewaring van hierdie dokumente oor die eeue heen (wat makliker gemaak is deur die afwesigheid van grootskaalse oorlog), en die opbloei van Afrikanernasionalisme wat 'n groter vraag na familiestambome en kultuurgeskiedenis tot gevolg gehad het.

In hierdie studie het ons die genealogiese rekords, soos gepubliseer in 2008 deur GISA, gebruik om die demografiese veranderlikes van setlaarsgesinne in die Kaapkolonie te bereken. Genealogiese inligting, soos Wrigley et al. (1997) verduidelik, kan die geskiedenis van ekonomiese ontwikkeling toelig, veral in die afwesigheid van produksiesyfers en pryse wat gewoonlik die geval is vir die periode voor die nywerheids-era.

Ons het die data aangekoop van GISA en ontvang op 17 CDs. Die oorsprong van die GISA-datastel is omvangryk en is grootliks te danke aan die noukeurige werk van historici en genealoë, onder andere die werk van Heese (1971; 2005) en Pama (1966). Vir meer inligting kan Cilliers en Fourie (2012) geraadpleeg word.

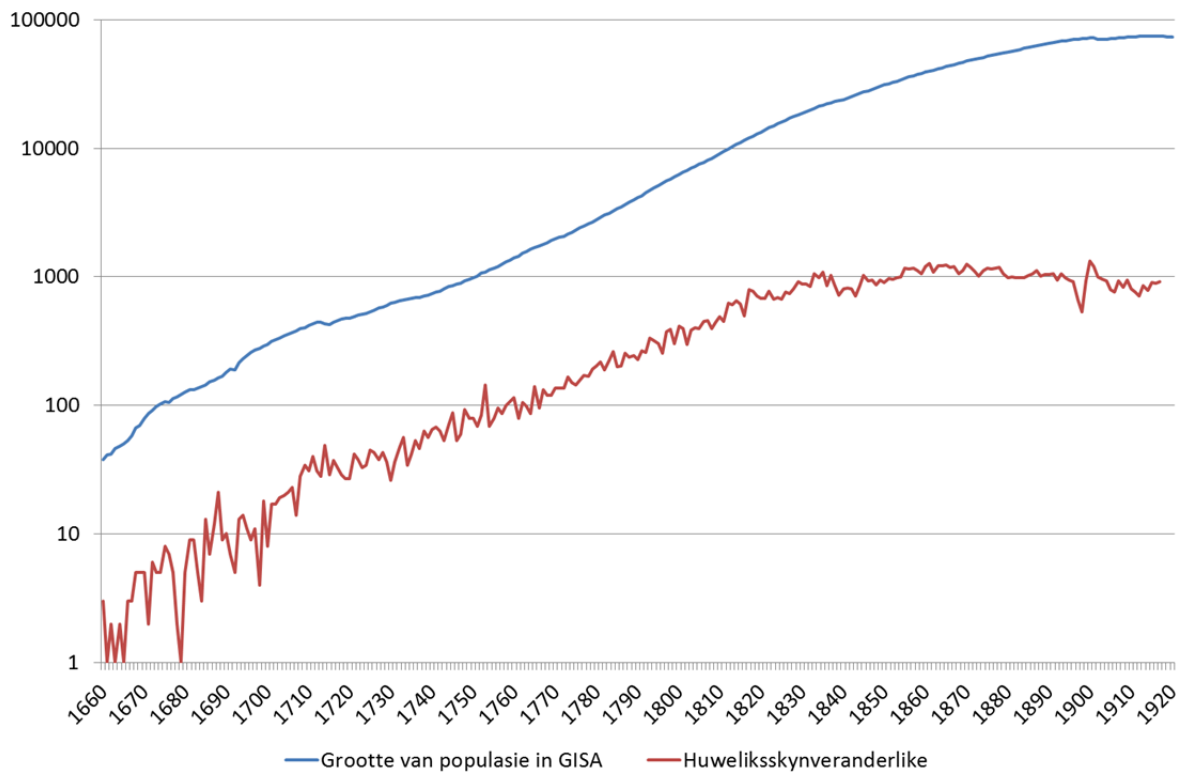
Die gebruik van die GISA datastel het egter omvattende data-rekonstruksie vereis: Die genealogiese rekords word in Microsoft Word-formaat ingevoer en ons is genoop om programmatuur te skryf om dit in 'n meer bruikbare Excel-formaat te omskep. Weens verskeie foute in die oorspronklike datastel, het die Excel-weergawe ook omvattende opruimwerk vereis. Die finale weergawe – Gisa 2.0 – bevat inligting oor meer as 600 000 individue tussen 1652 en 2002. Ons fokus op die tydperk voor 1910 want, soos blyk uit Figuur 1, is ons redelik seker dat hierdie individue 'n groot proporsie van die totale bevolking aan die Kaap insluit.

Figuur 1: Vergelyking van GISA steekproef met beramings van bevolkingsgrootte (log-skaal)
Bron: GISA (2008); eie berekeninge.

Ongelukkig is nie alle inskrywings in GISA se datastel volledig nie en ons kan slegs die huweliksouderdom van mans en vroue bereken waar beide die geboortedatum en die huweliksdatum beskikbaar is. Vir die geboortejare 1660 tot 1669 is daar slegs 35 inskrywings vir mans, en 8 vir vroue. Die getal inskrywings neem egter toe vir die daaropvolgende tydperke, sodat daar 'n eeu later (1760-69) 944 inskrywings vir mans en 291 vir vroue is, en nog 'n eeu later (1860-69) 6041 mans en 4556 vroue ingesluit is. Die volledige resultate is beskikbaar in Bylae 1.

Noodwendig is inligting oor die huwelik nie vir alle mans in vroue beskikbaar nie. Hoewel dit moontlik sydigheid in die resultate tot gevolg kan hê – daar is moontlik 'n korrelasie tussen die individue met inligting en dié wat later sou trou – vind ons geen bewyse in primêre of sekondêre bronne wat op so 'n sydigheid dui nie. Statisties blyk dit ook regverdigbaar: Figuur 1 toon dat die proporsie van individue waarvan inligting oor hul huwelik opgeteken is, dieselfde bly vir die tydperk 1660 tot 1850, waarna 'n effense daling intree.

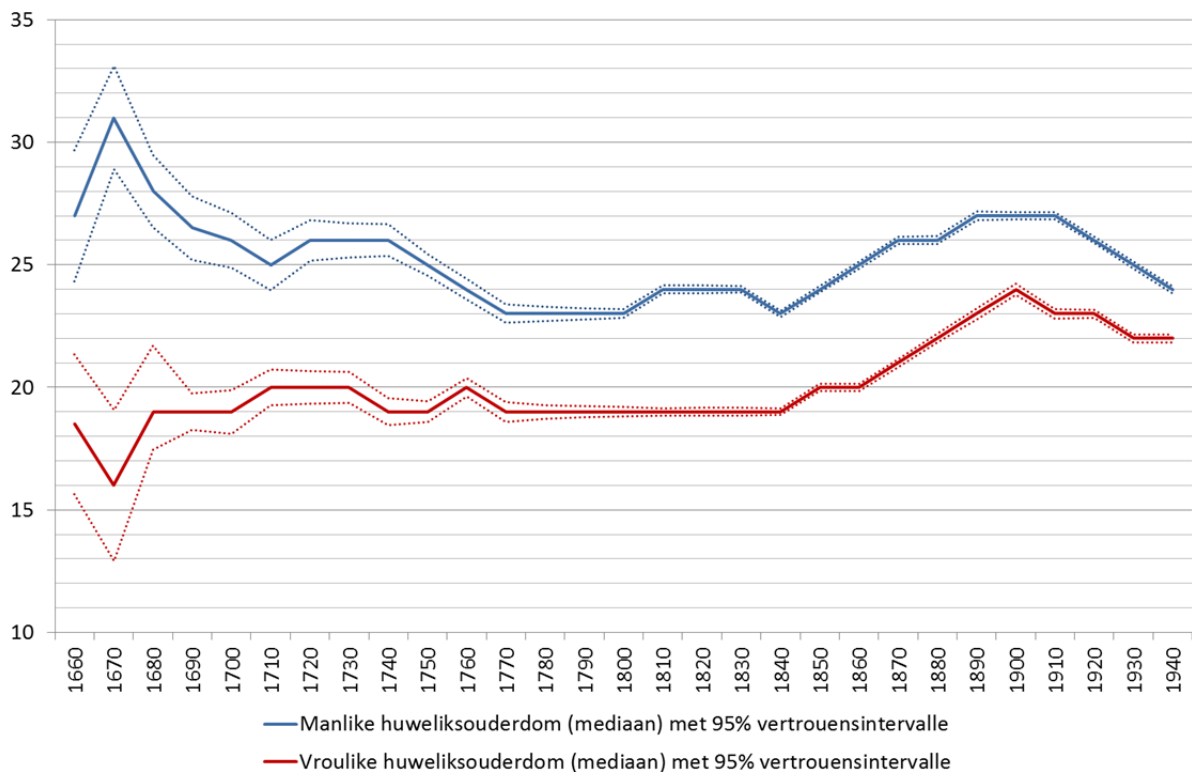

Figuur 2: Individue wie se inligting oor huweliksdatums beskikbaar is as proporsie van totale getal waarnemings (log-skaal)

Bronne: GISA (2008); eie berekeninge.

Die resultate soos bereken uit GISA 2.0 word in Figuur 2 opgesom. Weens die groot getal individue is die mediaan¹ huweliksouderdom-tendense van mans en vroue duidelik: Mans se mediaan ouderdom is aanvanklik hoog, met mans wat tussen 1660 en 1740 gebore is se huweliksouderdom tussen 25 en 31 jaar. Daarna daal die mediaan huweliksouderdom na 23 en 24 jaar tot ongeveer 1840, waarna dit stelselmatig begin toeneem tot 27 jaar in 1900. Vroue se mediaan huweliksouderdom styg aanvanklik van 'n baie lae 16 jaar (maar met breë vertrouensintervalle weens die klein bevolking), tot 19 en 20 jaar, waar dit vir meer as 'n eeu gehandhaaf word. Vroue wat egter na 1840 gebore is se huweliksouderdom begin egter toeneem, sodat dit teen 1900 tot 24 jaar gestyg het, en duidelik ooreenkoms toon met 'n Europese huwelikspatroon.

¹ Die mediaan word gebruik om die invloed van uitskieter-huweliksouderdomme te verminder. Die resultate indien gemiddeldes eerder as die mediaan gebruik word verskil egter weinig.

Figuur 3: Die mediaan van manlike en vroulike huweliksouderdomme met 95% vertrouensintervalle, 1660-1940

Bron: GISA (2008), eie berekeninge.

4. OORSAKE VAN DIE HUWELIKSPATROON AAN DIE KAAP

Hoekom vind ons geen bewyse van 'n Europese huwelikspatroon aan die Kaap voor die middel tot laat neëntiende eeu nie? Om hierdie vraag te beantwoord, sou 'n mens De Moor en Van Zanden (2010) se voorgestelde oorsake – konsensus in die huwelik, erfeniswette en 'n mark vir vroue-arbeid – kon ondersoek. Vind ons dat hierdie drie faktore ook vroeë Kaapse huwelikspatrene verklaar?

John Findlay was twintig jaar oud toe hy in 1859 na die klein dorpie Lady Grey getrek het om daar as handelaar te werk. Daar ontmoet hy vir Katherine Schreiner, oudste dogter van die Duitse sendeling Gottlob Schreiner en sy vrou Rebecca. Die Schreiners het gesukkel om kop bo water te hou en het 'n karige bestaan op die sendingstasie gevoer. Hulle het ook duidelik die swart bevolking wat saam met hulle op die stasie gewoon het, verafsku. Rebecca skryf byvoorbeeld dat haar grootste uitdaging is “om die kinders weg van die donker duiwels te hou” en om haar dogter se “gedagtes en gevoelens te beskerm wat belangrik is vir die behoorlike ontwikkeling van die vroulike geaardheid.” (Ross 1999:71). Om dié rede was daar bykomende insentief om die huishouding volgens streng Christelike beginsels te onderhou.

John en Katherine het spoedig na hul ontmoeting verloof geraak, al was dit teen die wense van haar ouers. Gottlob en Rebecca het John se beuselagtige karakter verpes en vermoed die enigste rede waarom Katherine met hom wou trou, was om van die streng reëls van haar ouerhuis te ontsnap. Ten spyte van hierdie voorbehoude het Gottlob vir John ingelig dat “hul dogter oud genoeg was om te trou dat hulle, alhoewel hulle die huwelik sal berou, hulle haar die vryheid

gee om te doen soos sy goeddink” (Findlay 1954: 137). Gottlob het self die klein seremonie gelei.

Die huwelik het vinnig versuur. Katherine was dikwels ongelukkig, maar is deur haar ma aangemoedig om nie te skei nie. Nadat sy haar vierde kind weens komplikasies by geboorte verloor het, het sy ’n geestelike ineenstorting gehad en die res van haar lewe in ’n tehuis vir geestesversteurdes in Pietermaritzburg deurgebring.

Buiten die tragiese einde, is die storie van John en Katherine relevant tot hierdie studie, omdat dit ’n kenmerk van die vroeë Kaapse lewe beklemtoon wat Suid-Afrikaanse historici tot dusver afgeskeep het: Die besluit om te trou is deur die huweliksmaats sêlf geneem, selfs te midde van teenstand van die ouers.

Om die keuse gegun te word om te kan trou, was nie altyd vir ’n verliefde paartjie vanselfsprekend nie. Tydens die vroeë Middeleeue in Europa is dié keuse deur die ouers gemaak, en die bruidskat is deur onderhandeling tussen die ouerpare bepaal. Dit is vandag nog die gebruik in baie gemeenskappe, maar daar het wel tydens die laat Middeleeue, êrens tussen 1200 en 1500, ’n “fundamentele verandering” ingetree rondom hierdie onderhandelings tussen mans, vroue en hul ouerpare. Dit was spesifiek in die lande rondom die Noordsee – Engeland en die Lae Lande (De Moor en Van Zanden 2006: 9) – waar hierdie verandering plaasgevind het. Hierdie verandering het gelei tot die opkoms van die moderne huwelik soos ons dit vandag ken, “gebaseerd op onderlinge affective” wat die “machtsevenwicht tussen man en vroue fundamenteel” verander het (De Moor en Van Zanden 2006: 9).

Soos die verhaal van John en Katherine illustreer, was huwelike aan die Kaap ook op konsensus tussen die huweliksmaats gebaseer. Selfs al was die Kaap ’n patriargale samelewing (Patterson 1957: 240), is daar min getuienis van die soort georganiseerde huwelike wat De Moor en Van Zanden (2010) aanhaal as tipies van patriargale samelewings binne dié tydperk. Kaapse huwelike blyk eerder gemotiveerd te wees deur status, en huwelike is strategies gekies om eiendom binne die familie te behou. Erfreg sou hier ’n belangrike rol speel.

Die Romeins-Hollandse erfpagreg wat aan die Kaap gehandhaaf is, het gereeld veroorsaak dat ’n welgestelde setlaar se boedel met sy afsterwe verkoop moes word. Dit het gebeur vanweë die wet wat die helfte van die oorledene se bates aan die eggenoot toegedeel het, en die ander helfte gelykop tussen die kinders verdeel het. Volgens Dooling (2007: 31) het dié verdeling van welvaart, hetsy dit in die vorm van grond of slawe was, gereeld plaasgevind omdat setlaars groot gesinne gehad het. Cilliers en Fourie (2012) bereken byvoorbeeld dat setlaarmans tussen 1750 en 1850 gemiddeld nege kinders gehad het. Die gevolglike versplintering van groot landgoedere was een van die redes waarom die elite gesukkel het om hul status in die samelewing te behou. Hierdie probleem het gevolglik ’n impak op huwelikstrategieë gehad (Mitchell 2007: 8):

“In a family with six children, at the death of a parent, the surviving spouse would inherit half the estate and the children would split the other half equally. One-twelfth of a farm was not likely to maintain subsistence, let alone be a stepping stone to prosperity. If, however, a pair of siblings was to cooperate with siblings from another family, an equitable exchange was possible that would put both couples on a better footing.”

Ten spyte van die Christelike verbod op huwelike tussen nabye familielede (insluitend neefs en niggies), was dit nie 'n ongewone praktyk in vroeë moderne Europa nie (Goody 1983: 11). Vanweë die klein setlaarsbevolking aan die Kaap, en die behoefte om welvaart te beskerm, is hierdie Europese wette en norme ook aan die Kaap verbreek en was huwelike tussen familielede 'n redelik algemene verskynsel (Mitchell 2007: 15). Tot welke mate hierdie verbintnisse die goedkeuring van die vroue weggedra het, is onduidelik, maar daar is geen twyfel dat vroue 'n belangrike rol gespeel het as draers van welvaart in die Kaapkolonie nie. Dooling (2007) is, soos reeds genoem, selfs van mening dat hierdie stelsel as 'n weduwee-argie bestempel kan word.

Die Romeins-Hollandse erfpagstelsel het ook wye ondersteuning van die setlaarsgemeenskap geniet. Met die Britse anneksasie van die Kaap is die moontlikheid om die erfpagstelsel te verander, geopper. Die voorstelle vir hervorming het egter aansienlike weerstand van die setlaarsbevolking ontlok (Ross 1999: 51), en die regshandveste (*legal charters*) van 1828 en 1834 het gevolglik beklemtoon dat die erfpagstelsel sou bly soos dit is. Tot watter mate die erfpagstelsel egter as 'n kousale oorsaak van die opkoms van die Europese huwelikspatroon aan die Kaap beskou kan word, is onduidelik. Dit wil voorkom asof die Kaapse erfpagstelsel, en die belangrike rol wat dit aan vroue toegeken het, eerder die keuse van 'n huweliksmat beïnvloed het as die keuse van wanneer om te trou.

Die derde faktor wat De Moor en Van Zanden (2010) noem as 'n moontlike oorsaak van die opkoms van die Europese huwelikspatroon in Noordwes-Europa, is die groter wordende arbeidsmark. In Wes-Europa, waar die arbeidsmark ontwikkel het, kon mense tussen die ouderdom van 12 en 25 jaar 'n inkomste verdien en dit het vir mans, maar veral ook vir vroue, meer onafhanklikheid in die keuse van 'n huweliksmat gegee. Arbeidsmarkdeelname het egter, soos genoem, ook beteken dat die tydperk wat vroue tydens die huwelik vrugbaar was (en dus kon voortplant) verkort het. Volgens De Moor en Van Zanden (2006: 68) het dié ontwikkeling van die arbeidsmark 'n verdere gevolg gehad:

“In de periode tussen 12 en 15 jaar was men in West-Europa niet alleen loonarbeid(st)er, maar, en dat was misschien nog wel belangrijker, ontstond er tevens ruimte om te investeren in verdere schooling. In deze jaren was men leerling bij een meester, of leered men een landbouwbedrijf runnen als knecht of meid; men trok naar de stad en verruimde daarmee zijn of haar horizon. Het Europees huwelikspatroon was op deze manier verweven met het leerlingwezen dat binnen en soms ook buiten de gilden bestond, en met een patron van rondtrekkende dienstboden en knechten dat in dezelfde periode (in het laatmiddeleeuwse Europa) tot ontwikkeling kwam.”

Die vraag kan dus gevra word tot watter mate 'n arbeidsmark aan die Kaap ontwikkel het, om te probeer bepaal of dit 'n oorsaaklike faktor vir die vestiging van die Europese huwelikspatroon aan die Kaap was.

Die agtiende-eeuse Kaapse ekonomie word meestal in drie streke verdeel: die klein nedersettings wat ontwikkel het rondom die fort en die hawe, die wingerd- en koringplase van die streek wes van die eerste bergreeks, en die veeboerderye in die binneland wat die Kaapse grens al meer noord en oos verskuif het. In Kaapstad was daar ook 'n verskeidenheid nie-

landbou aktiwiteite: Ongeveer 6000 soldate en matrose het die Kaap jaarliks met VOC-skepe besoek en werk geskep vir handelaars, bakkers, slagters, siektetroosters, herbergiers en ander diensverskaffers (Boshoff en Fourie 2010). 'n Sensus wat in 1732 in opdrag van goewerneur Tulbagh uitgevoer is, toon dat ten minste 40% van die inwoners van Kaapstad in die sekondêre of tersiêre industrieë werkzaam was (Schutte 1989; Van Duin en Ross 1987; Fourie en Van Zanden 2013). Dit lyk dus of die Kaap 'n aktiewe mark vir loonarbeiders gehad het.

Die fokus op Kaapstad skep egter nie 'n verteenwoordigende indruk van die arbeidsmark in die kolonie as geheel nie. Weens die beskikbaarheid van grond en relatiewe lae aanvangskoste van boerdery, het die meeste jong setlaarmans verkies om hul eie heil in die boerdery te vind (Neumark 1956). Lone moes dus uitsonderlik hoog wees om jong mans as loonarbeiders te behou. Onlangse studies deur De Zwart (2011) en Du Plessis en Du Plessis (2012) bevestig die relatiewe hoë lone aan die Kaap, terwyl Fourie (2012; 2013), deur gebruik te maak van die boedelinventarisse, die relatiewe welvaart van die Kaapse setlaars beklemtoon. Hierdie hoë inkomste het ook beteken dat die setlaars 'n alternatief vir hul nopende arbeidstekorte in die landbou moes vind, en met die verloop van die agtiende eeu het slawe, en later Khoenboekelinge, meeste van die arbeidsbehoefte op plase vervul (Guelke en Shell 1983; Worden 1985). Dit kan gesien word uit die belastingrekords, of opgaafrolle: Terwyl 20% van alle setlaars in 1678 ten minste een kneg aangestel het (46 van 236 rekords), het minder as 3% van alle setlaars 'n eeu later, in 1773, loonarbeiders gehad (66 van 2702 rekords) (sien Fourie en Von Fintel 2010 vir meer inligting oor die opgaafrolle). Die loonarbeidsmark in Kaapstad was dus beperk in teenstelling met dié in Europa. Waar jong mans in Europa na die stede beweeg het op soek na werk, het jong mans aan die Kaap die binneland ingevaar om hul eie heil te soek. Neumark (1956) toon dat beesboerdery, wat gewild in die binnelandse gebiede was, 'n hoë opbrengs kon bied vir die entrepreneuriese jongman.

Boonop was opsies vir loonarbeid aan die Kaap nog meer beperk vir vroue as vir mans. Slawevroue het die werk van diensmeisies in die setlaarshuishoudings gedoen. Anders as in Wes-Europa het jong setlaarsvroue aan die Kaap meestal in hul ouers se huise gebly tot hulle 'n huweliksmat sou vind en hulle eie huishouding begin. Die behoefte aan diensmeisies was dus minder. In die armer huishoudings is die ongetroude vroue se arbeid veral hoog op prys gestel. In die trekboerhuishoudings, byvoorbeeld, het vroue 'n belangrike rol gespeel in die vervaardiging van landboubyprodukte soos kerse en seep – beide produkte van dierevet – wat op die Kaapse mark vir benodigdhede soos lap, koffie en ammunisie verhandel is (Van der Merwe 1936). In die meer welgestelde huishoudings was vroue se rol grotendeels beperk tot kinders grootmaak en sosialisering.

Dit is egter duidelik dat 'n verandering in die huweliksouderdom begin intree vir vroue wat in die 1840s gebore is; hierdie vroue sou hulle huweliksouderdom in die 1860s bereik. Dit is dus belangrik om die faktore wat met hierdie veranderinge korreleer, te ondersoek. Gegewe die bogenoemde opmerkings oor die rol van slawerny en vroue-arbied is dit interessant om te merk dat die 1840s die dekade na die opheffing van slawerny (in 1838) was. Die ontdekking van diamante (1867) en goud (1886) in die binneland het die Kaapse ekonomie transformeer van 'n geïsoleerde buitepos in die Britse Ryk na 'n handelsnodus met 'n eie nywerheids- en finansiële omwenteling, snelle verstedeliking en 'n bestemming vir fortuinsoekers en ander immigrante. Owerheidsbesteding op sosiale dienste, soos die gesondheidsorg- en onderwysstelsel (ook vir vroue), het ook vanaf die 1840s toegeneem. Tot watter mate hierdie faktore 'n kousale invloed

op die verandering in die huwelikspatroon van Kaapse setlaars gehad het, en andersom, kan egter nie met die inligting tot ons beskikking bepaal word nie.

5. SLOTSOM

De Moor en Van Zanden (2010) verskaf drie redes vir die ontwikkeling van 'n Europese huwelikspatroon in Noordwes-Europa: konsensus in die huwelik, erfpagwette, en die ontstaan van 'n aktiewe mark vir loonarbeid.

Ons vind, deur gebruik te maak van 'n nuwe genealogiese datastel, dat 'n Europese huwelikspatroon nie tydens die agtiende eeu of vroeë neëntiende eeu aan die Kaap ontwikkel het nie, maar dat tekens van 'n Europese huwelikspatroon eers teen die tweede helfte van die neëntiende eeu verskyn. Voor die 1850s het die mediaan Kaapse setlaarsvrou getrou tussen die ouderdom van 19 en 20 jaar met 'n man wat tussen vyf en ses jaar ouer as sy was. Daarna sou vroue en mans se huweliksouderdomme toeneem om in 1900 'n mediaan van 24 en 27 te bereik. Hoewel daar aansienlik variansie rondom hierdie mediaan-ouderdomme was, dui dit steeds op 'n beduidende verandering in die huwelikspatrone (en moontlik -strategieë) van Kaapse huishoudings. Hierdie nuwe resultate bied dus 'n belangrike toevoeging tot ons begrip van die vorming van Kaapse huishoudings, en bevorder die vergelyking van huwelikspatrone tussen verskillende lande en kolonies (Gallman 1984).

Wat verklaar hierdie patroon? Tot watter mate het De Moor en Van Zanden (2010) se drie oorsaaklike faktore aan die Kaap 'n rol gespeel? Uit die bespreking blyk dit dat die praktyk van konsensus tussen huweliksmaats wel aan die Kaap gehandhaaf is. Konsensus het reeds in die Middeleeue in Europa in werking getree, maar het aanvanklik geen beduidende impak op die huwelikspatroon gehad nie. Dat, ten spyte van konsensus, 'n Europese huwelikspatroon vir meer as 'n eeu nie aan die Kaap ontstaan het nie, skep twyfel oor konsensus as kousale invloed. Konsensus in die huwelik lyk dus nie na 'n voldoende vereiste vir die ontwikkeling van die Europese huwelikspatroon aan die Kaap nie.

De Moor en Van Zanden (2010) beklemtoon veral die Romeins-Hollandse erfpagwette wat vir vroue ekonomiese mag in die huishouding gegee het. Hierdie wette het ook aan die Kaap geheers en het volgens Dooling (2007) vir vroue die draer van welvaart tussen generasies gemaak. Hierdie wette het strategiese huwelike tot gevolg gehad om die status van die elite te beskerm. Maar ook hier moet ons die oorsaaklikheid van erfpagwette om die ontstaan van die Europese huwelikspatroon te beskryf, in twyfel trek. Dit is onduidelik tot watter mate hierdie wette die huweliksouderdom van vroue beïnvloed het; oënskynlik het dit eerder slegs die keuse van 'n huweliksmaat bepaal.

Die derde faktor wat De Moor en Van Zanden (2010) voorhou as oorsaaklik in die opkoms van die Europese huwelikspatroon, is die ontwikkeling van 'n aktiewe arbeidsmark waaraan veral vroue kon deelneem. Hierdie is die enigste veranderlike wat wel duidelik met die opkoms van 'n Europese huwelikspatroon aan die Kaap verband hou. Bevestigend van die huwelikspatrone soos bereken vir die agtiende-eeuse Kaap, vind ons weinig bewyse dat 'n aktiewe arbeidsmark vir vroue aan die Kaap tydens die agtiende eeu geheers het. Die praktyk van slawerny het die tradisionele take van loonarbeiders vervang, en die relatiewe goedkoop beskikbaarheid van grond het mans en vroue die geleentheid gebied om winsgewende boerderye op die been te

bring. Die setlaarswelvaart van die agtiende eeu, soos bevind deur Fourie (2013), bevestig die aantreklikheid van die landboubedryf in daardie tyd. Dit is eers met die opheffing van slawerny, en die ekonomiese stimulus van die minerale rewolusie, dat die huwelikspatrone sodanig verander dat tekens van 'n Europese huwelikspatroom aan die Kaap sigbaar word.

Vir meer as 'n eeu het Kaapse setlaars geen teken van 'n Europese huwelikspatroom getoon nie, selfs al het die Wes-Europese instellings van konsensus in die huwelik en die erfpagwette saam met die setlaars in die Kaap aangekom. Die wil dus lyk of De Moor en Van Zanden (2010) die invloed van hierdie twee veranderlikes oorskakel. Uit De Moor en Van Zanden (2010) se drie faktore blyk net die arbeidsmark relevant te wees om die opkoms van die Europese huwelikspatroom aan die Kaap in die middel van die neëntiende eeu te verduidelik. Die omvattende maar beskrywende statistiek wat hier bereken is kan ongelukkig nie verder lig werp op die kousale invloed van die verskillende veranderlikes op Kaapse huwelikspatrone nie: Was dit die invloed van ekonomiese groei, nywerheidsontwikkeling, verstedeliking, owerheidsbesteding op gesondheid en onderwys of ander faktore wat die Europese huwelikspatroom aan die Kaap veroorsaak het? Om die werklike oorsaak van die veranderende huwelikspatrone te ontgin is 'n uitdaging vir toekomstige navorsing.

6. BIBLIOGRAFIE

Becker, G. 1974. A Theory of Marriage. In Schultz, T. (ed) 1974. *Economics of the Family: Marriage, Children and Human Capital*. Chicago University Press: Chicago.

Biewenga, A. 1999. *De Kaap de Goede Hoop: Een Nederlandse vestingskolonie, 1680-1730*. Uitgeverij Prometheus & Bert Bakker: Amsterdam.

Botha, C. G. 1926. *Social Life in the Cape Colony in the 18th Century*. Juta: Cape Town.

Boshoff, W. & Fourie, J. 2010. The significance of the Cape trade route to economic activity in the Cape: a medium-term business cycle analysis. *European Review of Economic History*, 14: 469-503.

Cilliers, J. & Fourie, J. 2012. New estimates of settler life span and other demographic trends in South Africa, 1652–1948. *Economic History of Developing Regions*. 27(2): 61-86.

De Moor, T. & Van Zanden, J.L. 2006. *Vrouwen en de geboorte van het kapitalisme in West-Europa*. Boom: Amsterdam.

De Moor, T. & van Zanden, J.L. 2010. Girl power: the European marriage pattern and labour markets in the North Sea region in the late medieval and early modern period. *Economic History Review*, 63(1): 1-33.

De Zwart, P. 2011. *Real wages at the Cape of Good Hope: A long term perspective, 1652–1912*. Centre for Global Economic History, University of Utrecht Working Paper No. 13.

Dooling, W. 2005. The Making of a Colonial Elite: Property, Family and Landed Stability in the Cape Colony, c. 1750-1834. *Journal of South African Studies*, 31(1):147-162.

Dooling, W. 2007. *Slavery, Emancipation and Colonial Rule in South Africa*. University of KwaZulu-Natal Press: Scottsville.

Elphick, R. & Giliomee, H. 1989. The origins and entrenchment of European dominance at the Cape, 1652-c.1840. In Elphick, R. & Giliomee, H. (eds) 1989. *The Shaping of South African Society, 1652-1840*. Maskew Miller Longman: Cape Town.

Elphick, R. & Shell, R. 1989. Intergroup Relations: Khoikhoi, settlers, slaves and free blacks, 1652-1795. In Elphick, R. & Giliomee, H. (eds) 1989. *The Shaping of South African Society, 1652-1840*. Maskew Miller Longman: Cape Town.

Findlay, J. 1954. *The Findlay Letters, 1806-1870. Compiled from the originals in the possession of George Schreiner Findlay of Pretoria*. Van Schaik: Pretoria.

Foreman-Peck, J. 2011. The Western European marriage pattern and economic development. *Explorations in Economic History*, 48: 292-309.

Fourie, J. 2013. The remarkable wealth of the Dutch Cape Colony: Measurements from eighteenth-century probate inventories. *The Economic History Review*, 66(2): 419-448.

Fourie, J. and Schirmer, S. 2012. The Future of South African Economic History. *Economic History of Developing Regions*. Vol 27(1): 114-124.

Fourie, J. and Von Fintel, J. 2011. A History with Evidence: Income inequality in Dutch South Africa. *Economic History of Developing Regions* 26(1): 16-48.

Fourie, J. and Von Fintel, D. 2010. The dynamics of inequality in a newly settled, pre-industrial society. *Cliometrica* 4(3): 229-267.

Gallman, J. M. 1984. Relative ages of Colonial Marriages. *The Journal of Interdisciplinary History*, 14(3): 609-617

Galor, O. 2011. *The Demographic Transition: Causes and Consequences*. NBER Working Paper 17057.

Goody, J. 1983. *The Development of family and marriage in Europe*. Cambridge University Press.

Genealogical Institute of South Africa (GISA). 2008. South African genealogies. Volumes 1-7. CD-ROM. Stellenbosch: Genealogical Institute of South Africa.

Goldstone, J. 1996. Gender Work and Culture: Why the Industrial revolution came early to England but late to China. *Sociological Perspectives*, 39:1-22.

Guelke, L. 1988. The Anatomy of a Colonial Settler Population: Cape Colony 1657-1750. *The International Journal of African Historical Studies*, 21(3):453-473.

Guelke, L. & Shell, R. 1983. An early colonial landed gentry: land and wealth in the Cape Colony 1682-1731. *Journal of Historical Geography*, 9(3) 265-286.

Hajnal, J. 1965. European Marriage Patterns in Perspectives, in Glass, D.V. & Eversley, D.E.C. (eds) 1965. *Population in History: Essays in Historical Demography*. Edward Arnold: London.

Hajnal, J. 1982. Two Kinds of Preindustrial Household Formation System. *Population and Development Review*, 8(3):449-494.

Heese, H. F. 2005. *Groep Sonder Grense: Die rol en status van die gemengde bevolking aan die Kaap, 1653-1795*. Protea Boekhuis: Pretoria.

Heese, J. A. 1971. *Die herkoms van die Afrikaner, 1657-1867*. Cape Town: A. A. Balkema.

South African Genealogies. Volumes 1-17. Stellenbosch, South Africa: Geneological Institute of South Africa.

Laslett, P. 1965. *The World We Have Lost: England Before the Industrial Age*. London: Butler & Tanner.

Mitchell, L. J. 2007. Belonging: kinship and identity at the Cape of Good Hope, 1652-1795 in Worden, N. 2007. *Contingent Lives: Social Identity and Material Culture in the VOC World*. Historical Studies Department: University of Cape Town.

Pama, C (ed.). 1966. *Geslagsregisters van die ou Kaapse Families*. Cape Town: A.A.Balkema.

Patterson, S. 1957. *The Last Trek: A Study of the Boer People and the Afrikaner Nation*. Routledge & Kegan Paul: London.

Romero, P. W. 2003. Some Aspects of Family and Social History among the French Huguenot Refugees at the Cape. *Historia*, 48(2): 31-47.

Ross, R., 1975. The 'White' Population of South Africa in the Eighteenth Century. *Population Studies*, 29(2): 217-230.

Ross, R. 1999. *Status and Respectability in the Cape Colony, 1750-1870 A Tragedy of Manners*. Cambridge University Press.

Sadie, J. L. 2000. *The Economic Demography of South Africa*. Ph.D.thesis. University of Stellenbosch.

Schutte, G. 1989. Company and colonists at the Cape 1652-1795. In Elphick, R. & Giliomee, H. (eds) 1989. *The Shaping of South African Society, 1652-1840*. Maskew Miller Longman: Cape Town.

Van Duin, P. & Ross, R., 1987. *The Economy of the Cape Colony in the 18th Century*. Leiden: The Centre for the Study of European Expansion.

Wrigley, E. A., Davies, R. S., Oeppen, J. E., & Schofield, R. S. (eds). 1997. *English Population History from Family Reconstruction, 1580-1837*. Cambridge.

Worden, N. 1985. *Slavery in Dutch South Africa*. Cambridge, Cambridge University Press.

Bylae 1

Mans									
Geboorte- dekade	Gemid- delde	Me- diaan	Getal	Std. Afw.	Std. Fout	Boonste VI (Gemid.)	Onderste VI (Gemid.)	Boonste VI (Mediaan)	Onderste VI (Mediaan)
1660	28.66	27	35	7.75	1.31	31.33	25.98	29.68	24.32
1670	31.84	31	45	6.95	1.04	33.94	29.75	33.10	28.90
1680	29.14	28	66	6.00	0.74	30.61	27.66	29.48	26.52
1690	27.73	26.5	108	6.81	0.66	29.03	26.43	27.80	25.20
1700	27.06	26	125	6.34	0.57	28.17	25.95	27.11	24.89
1710	27.18	25	184	7.05	0.52	28.20	26.16	26.02	23.98
1720	27.87	26	283	7.05	0.42	28.69	27.05	26.82	25.18
1730	26.98	26	316	6.23	0.35	27.67	26.30	26.69	25.31
1740	26.90	26	403	6.60	0.33	27.54	26.25	26.64	25.36
1750	26.02	25	671	5.79	0.22	26.46	25.58	25.44	24.56
1760	26.05	24	944	6.66	0.22	26.48	25.63	24.42	23.58
1770	25.10	23	1163	6.50	0.19	25.47	24.72	23.37	22.63
1780	24.70	23	1714	5.90	0.14	24.98	24.42	23.28	22.72
1790	24.40	23	2626	5.63	0.11	24.62	24.19	23.22	22.78
1800	24.15	23	3276	5.27	0.09	24.33	23.97	23.18	22.82
1810	23.90	24	4530	5.33	0.08	24.05	23.74	24.16	23.84
1820	24.73	24	4686	5.43	0.08	24.89	24.58	24.16	23.84
1830	24.81	24	5043	5.06	0.07	24.95	24.67	24.14	23.86
1840	24.54	23	6084	5.11	0.07	24.67	24.41	23.13	22.87
1850	25.07	24	6182	5.28	0.07	25.21	24.94	24.13	23.87
1860	25.99	25	6041	5.70	0.07	26.14	25.85	25.14	24.86
1870	26.84	26	5810	5.82	0.08	26.99	26.69	26.15	25.85
1880	27.75	26	5355	5.97	0.08	27.91	27.59	26.16	25.84
1890	28.32	27	5029	6.09	0.09	28.49	28.15	27.17	26.83
1900	28.30	27	5304	5.77	0.08	28.46	28.15	27.16	26.84
1910	27.41	27	5715	5.29	0.07	27.55	27.27	27.14	26.86
1920	26.32	26	5263	4.77	0.07	26.45	26.19	26.13	25.87
1930	25.55	25	3736	4.35	0.07	25.69	25.41	25.14	24.86
1940	25.07	24	2656	3.84	0.07	25.21	24.92	24.15	23.85

Vroue									
Geboorte- dekade	Gemid- delde	Me- diaan	Getal	Std. Afw.	Std. Fout	Boonste VI (Gemid.)	Onderste VI (Gemid.)	Boonste VI (Mediaan)	Onderste VI (Mediaan)
1660	19.00	18.5	8	3.30	1.16	21.85	16.15	21.35	15.65
1670	18.80	16	25	7.47	1.49	21.89	15.71	19.09	12.91
1680	20.13	19	54	5.67	0.77	21.69	18.57	21.69	17.44
1690	19.83	19	114	4.00	0.37	20.57	19.09	19.74	18.26
1700	20.18	19	112	4.82	0.46	21.08	19.28	19.90	18.10
1710	21.01	20	156	4.57	0.37	21.72	20.29	20.72	19.28
1720	21.67	20	222	5.07	0.34	22.33	21.00	20.67	19.33
1730	20.97	20	268	5.20	0.32	21.59	20.35	20.62	19.38

1740	20.46	19	356	5.33	0.28	21.02	19.91	19.55	18.45
1750	20.57	19	519	4.91	0.22	20.99	20.14	19.42	18.58
1760	20.91	20	691	5.10	0.19	21.29	20.53	20.38	19.62
1770	20.77	19	912	6.30	0.21	21.18	20.36	19.41	18.59
1780	19.94	19	1295	5.16	0.14	20.22	19.65	19.28	18.72
1790	20.42	19	1992	5.08	0.11	20.64	20.19	19.22	18.78
1800	19.98	19	2672	5.11	0.10	20.17	19.79	19.19	18.81
1810	20.20	19	3724	4.86	0.08	20.36	20.05	19.16	18.84
1820	20.45	19	3711	5.06	0.08	20.61	20.28	19.16	18.84
1830	20.46	19	3683	4.90	0.08	20.62	20.30	19.16	18.84
1840	20.47	19	4811	4.64	0.07	20.60	20.33	19.13	18.87
1850	20.82	20	4645	4.93	0.07	20.97	20.68	20.14	19.86
1860	21.44	20	4556	5.05	0.07	21.58	21.29	20.15	19.85
1870	22.17	21	4282	5.45	0.08	22.33	22.00	21.16	20.84
1880	23.03	22	3800	5.60	0.09	23.21	22.85	22.18	21.82
1890	24.27	23	3220	6.40	0.11	24.49	24.05	23.22	22.78
1900	24.99	24	3006	6.38	0.12	25.22	24.76	24.23	23.77
1910	24.27	23	3160	5.30	0.09	24.45	24.08	23.18	22.82
1920	23.33	23	3123	4.77	0.09	23.50	23.16	23.17	22.83
1930	22.89	22	2580	4.28	0.08	23.05	22.72	22.17	21.83
1940	22.78	22	2079	3.77	0.08	22.94	22.61	22.16	21.84

VI = Vertrouensinterval.